

ตำรับยาสมุนไพรรักษาโรคโลหิตระดูสตรี: กรณีศึกษาหมอพื้นบ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และตรัง

กัญทร ยินเจริญ สิริรัตน์ เลหาประภานนท์ ศรีนทร์รัตน์ จิตจำ และสถิตาภรณ์ ชูแก้ว

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช สกลใหญ่

Received: June 24, 2019

Revised: February 23, 2020

Accepted: March 31, 2020

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาตำรับยาสมุนไพรรักษาโรคโลหิตระดูสตรี กรณีศึกษาหมอพื้นบ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และตรัง โดยใช้แบบสอบถามถึงโครงสร้าง สัมภาษณ์หมอพื้นบ้านจำนวน 3 คน ผลการศึกษาในครั้งนี้ได้รวบรวมตำรับยาโรคโลหิตระดูสตรีได้ทั้งหมด 13 ตำรับ ซึ่งเป็นตำรับยาที่หมอพื้นบ้านยังใช้รักษาผู้ป่วย แบ่งตำรับยาเป็น 4 กลุ่มอาการ ได้แก่ ประจำเดือนขาดปวดประจำเดือน ตกขาวผิดปกติ และวัยทอง มีตำรับยารักษาประจำเดือนขาดมากที่สุด 5 ตำรับ รองลงมาคือปวดประจำเดือน 4 ตำรับ วิธีปรุงยามี 3 วิธี วิธีที่นิยมใช้มากที่สุดคือ การต้มน้ำดื่ม 8 ตำรับ สำหรับสมุนไพรที่เป็นส่วนประกอบในตำรับยามีทั้งหมด 88 ชนิด จัดเป็นพืชวัตถุมากที่สุดจำนวน 83 ชนิด พืชสมุนไพรที่มีค่าการใช้มากที่สุดคือ ขิง รองลงมาคือ ขมิ้นอ้อย และจันทน์เทศ จากการศึกษาแสดงให้เห็นว่าหมอพื้นบ้านยังคงมีบทบาทสำคัญในการรักษาโรคโลหิตระดูสตรี

คำสำคัญ: โรคโลหิตระดูสตรี ตำรับยาสมุนไพร หมอพื้นบ้าน

ผู้นิพนธ์ประสานงาน:

กัญทร ยินเจริญ

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช สกลใหญ่

109 ม.2 ต.ถ้ำใหญ่ อ.ทุ่งสง จ.นครศรีธรรมราช 80110

อีเมล: kanyatorn.y@rmuts.ac.th

Herbal formula used for menstrual disorders: case study of folk healers in Nakhon Si Thammarat, Phatthalung and Trang province

Kanyatorn Yincharoen, Sirirat Laohaprapanon, Sarinrat Jitjum, Satitaporn Chookeaw

Faculty of Science and Technology, Rajamangala University of Technology Srivijaya,

Nakhon Si Thammarat, Saiyai Campus

Abstract

The objective of this study was to study herbal formulas for menstrual disorders: case study of folk healers in Nakhon Si Thammarat, Phatthalung and Trang provinces by using a semi-structured questionnaire. The interview was conducted with 3 folk healers. Results showed that the folk healers for all 13 herbal formulas in 4 groups of menstrual disorders such as amenorrhea, dysmenorrhea, leucorrhea and menopause. 5 formulas of medicine for amenorrhea treatment are the most commonly prescribed, followed by 4 formulas for dysmenorrhea treatment. There are 3 methods of preparing the medicine. The most popular method is boiling with water for 8 formulas. In the formulas, there are 88 species of herbal ingredients, which are classified as the 83 medicinal plants. The most used medicinal plants are Zingiber officinale Roscoe, followed by Curcuma zedoaria (Christm.), Roscoe, and Myristica fragrans Houtt. This study shows that traditional healers continue to play an important role in the treatment of menstrual disorders.

Keywords: menstrual disorders, herbal formula, folk healers

Corresponding Author:

Kanyatorn Yincharoen

Faculty of Science and Technology,

Rajamangala University of Technology Srivijaya, Nakhon Si Thammarat, Saiyai Campus

109 Tumyai Subdistrict, Thungsong District, Nakhon Si Thammarat Province

E-mail: kanyatorn.y@rmutsv.ac.th

บทนำ

เมื่อผู้หญิงเข้าสู่วัยเจริญพันธุ์ ระบบสืบพันธุ์เพศหญิงจะมีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากการได้รับฮอร์โมนจากฮอโมนในร่างกาย ทำให้เยื่อโพรงมดลูกหนาขึ้นและมีหลอดเลือดมาเลี้ยงเพื่อให้เป็นที่เหมาะสมแก่การฝังตัวของตัวอ่อน ซึ่งหากไข่ที่ตกไม่ได้รับการผสม ฮอโมนที่มากกระตุ้นก็จะค่อยๆ ลดลง ส่งผลให้เยื่อโพรงมดลูกหลุดลอกออกมาเป็นเลือดประจำเดือน¹ ในปัจจุบันผู้หญิงจำนวนไม่น้อยที่ประสบปัญหาสุขภาพเกี่ยวกับประจำเดือน เช่น อาการปวดประจำเดือน ประจำเดือนขาด ประจำเดือนมาผิดปกติ เป็นต้น โดยอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายและการดำเนินชีวิตประจำวันตามปกติ กลุ่มอาการเจ็บป่วยดังกล่าวสอดคล้องกับ “โรคโลหิตระดูสตรี” ตามตำราการแพทย์แผนไทยที่ได้รับบัญญัติไว้ในคัมภีร์มหาโชดรัต ซึ่งอธิบายถึงโรคที่เกี่ยวข้องกับประจำเดือนที่ผิดปกติ หรือโรคอื่นๆ ที่เกิดขึ้นกับระบบสืบพันธุ์เพศหญิง ซึ่งความผิดปกติเหล่านั้นอาจเป็นปัจจัยเสี่ยงต่อภาวะมีบุตรยาก โลหิตจาง เยื่อโพรงมดลูกเจริญผิดที่ หรือมะเร็งมดลูก

สมุนไพรเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์มาอย่างยาวนาน มีการนำเอาประโยชน์ของสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ และใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตเพื่อการอยู่รอดที่เกิดจากประสบการณ์ผ่านการลองผิดลองถูก มีการคิดค้น พัฒนา สังเคราะห์และถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งจนเกิดเป็นตำรายาสมุนไพรและหมอพื้นบ้านผู้ซึ่งใช้สมุนไพรดูแลรักษาโรคแก่คนในชุมชนในหลายพื้นที่ของประเทศไทย² อย่างไรก็ตาม สภาพสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปประชาชนมีทางเลือกในการใช้บริการทางการแพทย์มากขึ้น มีโอกาสในการเข้าถึงบริการทางการแพทย์แผนปัจจุบันได้ง่ายยิ่งขึ้น ทำให้บทบาทการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านในชุมชนลดน้อยลงพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม และในอนาคตมีแนวโน้มว่าหมอสมุนไพรจะลดจำนวนลงเรื่อยๆ

เพราะขาดการสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรไปสู่หมอพื้นบ้านรุ่นใหม่³ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษารวบรวมข้อมูลตำรายาสมุนไพรรักษาโรคโลหิตระดูสตรีของหมอพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และตรัง เพื่อรวบรวมและสืบทอดองค์ความรู้จากบุคคลให้เป็นเอกสารลายลักษณ์อักษรที่คงอยู่และเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาพัฒนาตำรายาสมุนไพรต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาดำรับยาสมุนไพรรักษาโรคโลหิตระดูสตรีของหมอพื้นบ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และตรัง

วิธีการศึกษา

ผู้ให้ข้อมูล

หมอพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และตรัง คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง โดยการกำหนดคุณสมบัติเฉพาะ ได้แก่ 1) มีประสบการณ์การรักษาโรคโลหิตระดูสตรีมากกว่า 10 ปี 2) ปัจจุบันยังคงให้การรักษาผู้ป่วยโรคโลหิตระดูสตรี 3) ได้รับการขึ้นทะเบียนและรับใบอนุญาตเป็นผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย และ 4) ยินดีให้ข้อมูลเกี่ยวกับตำรับยารักษาโรคโลหิตระดูสตรี ซึ่งคัดเลือกหมอพื้นบ้านได้จำนวนทั้งหมด 3 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้สร้างขึ้นเองโดยการทบทวนจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง แล้วประยุกต์ให้สอดคล้องกับงานวิจัยประกอบด้วย 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 แบบสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไปและภูมิหลังการเป็นหมอพื้นบ้าน

ส่วนที่ 2 แบบสัมภาษณ์แนวทางการรักษาและการใช้ตำรับยารักษาโรคโลหิตระดูสตรี

2) ตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์ของพืชจากฐานข้อมูลชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์⁴

ผลการศึกษา

1. ข้อมูลทั่วไปและภูมิหลังการเป็นหมอพื้นบ้าน

จากการคัดเลือกหมอพื้นบ้านตามเกณฑ์ที่กำหนด มีหมอพื้นบ้านผ่านเกณฑ์การคัดเลือกและยินดีให้ข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับตำรับยารักษา

โลหิตระดุษตรี จำนวน 3 คน ได้แก่ นายชวนกร เกตุสุวรรณ หมอพื้นบ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราช นางเฟื่อน คำจตุ หมอพื้นบ้านในจังหวัดตรัง และ นายเที่ยง จันทรแดง หมอพื้นบ้านในจังหวัดพัทลุง (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปและภูมิหลังการเป็นหมอพื้นบ้าน

ข้อมูล	หมอพื้นบ้านคนที่ 1	หมอพื้นบ้านคนที่ 2	หมอพื้นบ้านคนที่ 3
เพศ	ชาย	หญิง	ชาย
อายุ	36 ปี	82 ปี	78 ปี
ที่อยู่	ตำบลบ้านตุล อำเภอลำปาง จังหวัดนครศรีธรรมราช	ตำบลบ้านควน อำเภอเมือง จังหวัดตรัง	ตำบลแพรกหา อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง
ระดับการศึกษา	ปริญญาตรี	ประถมศึกษา	ประถมศึกษา
อาชีพหลัก	พนักงานรับจ้างขององค์การบริหารส่วนตำบล	หมอพื้นบ้าน	ทำสวน
ประสบการณ์การรักษาโรค	16 ปี	42 ปี	14 ปี
ที่มาขององค์ความรู้	ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีมารดาเป็นคนถ่ายทอดความรู้	ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษจากรุ่นต่อรุ่น โดยมีบิดาเป็นคนถ่ายทอดความรู้	ศึกษาสมุนไพรจากตำราต่างๆ และปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน
เหตุจูงใจสำคัญของการเป็นหมอพื้นบ้าน	มีคนในครอบครัวเป็นหมอพื้นบ้านและมีความสนใจ	มีคนในครอบครัวเป็นหมอพื้นบ้าน	เนื่องจากในอดีตการเดินทางไปโรงพยาบาลค่อนข้างลำบาก จึงมีความสนใจศึกษาเพื่อนำมารักษาอาการเจ็บป่วยของตนเองและคนในครอบครัว
ใบประกอบวิชาชีพ	ใบประกอบโรคศิลปะ ด้านเภสัชกรรมไทย	ใบประกอบโรคศิลปะ ด้านเภสัชกรรมไทย	ใบประกอบโรคศิลปะ ด้านเภสัชกรรมไทย

2. การวินิจฉัยโรคโลหิตระดุษตรี

หมอพื้นบ้านทั้ง 3 คน มีวิธีการวินิจฉัยโรคโดยการซักประวัติผู้ป่วย หมอพื้นบ้านจะสอบถามอาการ ระยะเวลาที่ผู้ป่วยเป็นโรค ลักษณะประจำเดือน และสาเหตุที่ทำให้เกิดโรค รวมถึงประวัติการรักษา

ด้วยวิธีต่างๆ ที่เคยได้รับก่อนมารักษากับหมอพื้นบ้าน ซึ่งหมอพื้นบ้านทั้ง 3 คน ใช้การซักประวัติผู้ป่วยเป็นหลักในการวินิจฉัยโรค จากนั้นจ่ายตำรับยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคให้แก่ผู้ป่วย (ตารางที่ 2)

3. ตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคโลหิตระดูสตรี

จากการศึกษาตำรับยาสมุนไพรรักษาโรคโลหิตระดูสตรี พบว่า หมอคนที่ 1 ใช้ตำรับยาตามตำราที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ แต่หมอคนที่ 2 ตั้งตำรับยาด้วยตนเองโดยอาศัยสรรพคุณของสมุนไพรและรสนิยมเป็นหลักในการตั้งตำรับยา ซึ่งตำรับยาที่หมอพื้นบ้านยังคงใช้รักษาผู้ป่วยรวบรวมได้ทั้งหมด 13 ตำรับ แบ่งตำรับยาตามอาการ/โรค 4 กลุ่ม อาการ/โรคที่รวมตำรับยาได้มากที่สุดคือ ประจำเดือนขาด จำนวน 5 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 38.4 ได้แก่ ยาฟอกโลหิต ยาบำรุงโลหิต ยาแก้ประจำเดือนมาไม่ปกติ ตำรับที่ 1 ยาแก้ประจำเดือนมาไม่ปกติตำรับที่ 2 และยาถ่ายโลหิต รองลงมาคือ ปวดประจำเดือน จำนวน 4 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 30.7 ได้แก่ ยาหอมพรหมภักตร์ ยาบำรุงโลหิตตำรับที่ 1 ยาบำรุงโลหิตตำรับที่ 2 และยาธาตุสมุนไพร ตกขาวผิดปกติ 2 ตำรับ ได้แก่ ยาตองเหล้าว่านชักมดลูก และยารมช่องคลอด คิดเป็นร้อยละ 15.4 วัยทอง จำนวน 2 ตำรับ ได้แก่ ยาเชื้อชาติเจริญ และยาแก้ระดูหมดประจำเดือนผู้สูงอายุ คิดเป็นร้อยละ 15.4

วิธีปรุงยามี 3 วิธี คือ การต้มน้ำดื่ม 8 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 61.5 การบดผง 3 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 23.1 และการตองเหล้า 2 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 15.4 (ตารางที่ 2 และ 3)

4. สมุนไพรที่ใช้เป็นส่วนประกอบในตำรับยาและแหล่งที่มาของสมุนไพร

จากการศึกษา รวบรวมเภสัชวัตถุได้ทั้งสิ้น 88 ชนิด แบ่งเป็นพืชวัตถุ 83 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 94.3 และธาตุวัตถุ 5 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 5.7 ซึ่งไม่นำสมุนไพรประเภทสัตว์วัตถุมาใช้ในตำรับยา แหล่งที่มาของสมุนไพรมาจาก 3 แหล่ง คือ ซื้อสมุนไพรจากร้านขายยาสมุนไพร ปลุกเองบริเวณสวนรอบบ้าน และเก็บจากป่า ซึ่งหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ซื้อสมุนไพรจากร้านขายยาสมุนไพรมากที่สุด สมุนไพรบางส่วนที่เป็นพืชผักสวนครัว หรือสมุนไพรที่ปลุกเองได้ง่าย หมอพื้นบ้านจะนำมาปลูกไว้บริเวณสวนรอบบ้าน สามารถเก็บมาใช้ได้ง่าย สำหรับพืชสวนน้อยที่ไม่สามารถนำมาปลูกบริเวณสวนรอบบ้านได้ หรือพบมากในพื้นที่ป่าธรรมชาติในพื้นที่ใกล้เคียง หมอพื้นบ้านจะไปเก็บมาแปรรูปเป็นสมุนไพรแห้งเก็บไว้เพื่อปรุงยา (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 2 แนวทางการรักษาโรคโลหิตระดูสตรี

ชื่อโรค/อาการ	ลักษณะอาการ	แนวทางการรักษา	ชื่อตำรับยา	สรรพคุณ
ประจำเดือนขาด	ประจำเดือนมาไม่สม่ำเสมอทุกเดือน บางรายอาจมีลักษณะประจำเดือนเป็นลิ่มเป็นก้อน และมีอาการอื่นร่วม เช่น ปวดหลัง ปวดเอว ปวดเมื่อยตามร่างกาย ผื่นแดง คันตามผิวหนัง	หมอนคนที่ 1 รักษาโดยใช้ตำรับยาฟอกโลหิต ร่วมกับยาบำรุงโลหิต	ยาฟอกโลหิต	แก้ประจำเดือนมาไม่ปกติ แก้ประจำเดือนเป็นลิ่มเป็นก้อน
			ยาบำรุงโลหิต	แก้ประจำเดือนมาไม่ปกติ ผิวพรรณสดใส มีเลือดฝาด
		หมอนคนที่ 2 ตำรับยาสมุนไพโร 3 ตำรับ ถ้าผู้ป่วยประจำเดือนมาไม่สม่ำเสมอหรือประจำเดือนขาดเกิน 3 เดือน ใช้ยาแก้ประจำเดือนมาไม่ปกติ ตำรับที่ 1 หากประจำเดือนขาดไม่เกิน 3 เดือน ใช้ยาแก้ประจำเดือนมาไม่ปกติ ตำรับที่ 2	ยาแก้ประจำเดือนมาไม่ปกติตำรับที่ 1 ยาแก้ประจำเดือนมาไม่ปกติตำรับที่ 2	ยาแก้ประจำเดือนมาไม่ปกติ ยาแก้ประจำเดือนมาไม่ปกติ
ปวดประจำเดือน	ปวดเกร็งท้องน้อยขณะมีประจำเดือน บางรายอาจมีอาการอื่นร่วม เช่น ปวดศีรษะ คลื่นไส้ ตัวร้อน หากปวดรุนแรงอาจมีอาการเหงื่อออกมาก มือเท้าเย็น	หมอนคนที่ 3 รักษาโดยใช้ตำรับยาถ่ายโลหิต	ยาถ่ายโลหิต	แก้ประจำเดือนมาไม่ปกติ ประจำเดือนมาน้อย ประจำเดือนสีคล้ำ เป็นลิ่มเป็นก้อน
		หมอนคนที่ 1 ใช้ตำรับยาหอมพรหมภักตร์	ยาหอมพรหมภักตร์	แก้อาการปวดประจำเดือน
		หมอนคนที่ 2 ใช้ยาบำรุงโลหิตตำรับที่ 1 และตำรับที่ 2 ซึ่งต่างกันที่ตำรับที่ 1 เป็นยาต้องเหล้า ตำรับที่ 2 เป็นยาต้ม	ยาบำรุงโลหิตตำรับที่ 1 ยาบำรุงโลหิตตำรับที่ 2	แก้อาการปวดประจำเดือน แก้อาการปวดประจำเดือน
		หมอนคนที่ 3 รักษาโดยใช้ตำรับยาธาตุสมุนไพโร	ยาธาตุสมุนไพโร	ปรับธาตุ แก้อาการปวดประจำเดือน ประจำเดือนเป็นลิ่มเป็นก้อน

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ชื่อโรค/อาการ	ลักษณะอาการ	แนวทางการรักษา	ชื่อตำรับยา	สรรพคุณ
ตกขาวผิดปกติ	ตกขาวสีเหลืองหรือเขียว มีปริมาณมาก มีกลิ่นเหม็น อาจมีอาการอื่นร่วมด้วย เช่น คันช่องคลอด แสบร้อนช่องคลอด ปวดท้องน้อย	หมอคนที่ 1 รักษาโดยใช้ตำรับ ยาตองเหล้า ว่านชักมดลูก หากอาการไม่ดีขึ้นจะรักษาโดยใช้ยารมช่องคลอดร่วมด้วย	ยาตองเหล้าว่านชักมดลูก ยารมช่องคลอด	แก้ตกขาวผิดปกติ แก้ตกขาวผิดปกติ
วัยทอง	- ประจำเดือนมาไม่ปกติ หรือประจำเดือนมาคลาดเคลื่อน หรือประจำเดือนมีปริมาณลดลงเรื่อยๆ - มีการเปลี่ยนของร่างกาย เช่น ร้อนวูบวาบ ไม่สบายตัว ช่องคลอดแห้ง นอนไม่หลับ	หมอคนที่ 2 รักษาโดยใช้ตำรับยาเชื้อชาติเจริญ	ยาเชื้อชาติเจริญ	ปรับธาตุ แก้อาการวัยทอง
		หมอคนที่ 3 รักษาโดยใช้ตำรับยาแก้ระดูหมดประจำเดือนผู้สูงอายุ	ยาแก้ระดูหมดประจำเดือนผู้สูงอายุ	แก้อาการวัยทอง

ตารางที่ 3 ตำรับยารักษาโรคโลหิตระดูสตรี

ชื่อตำรับยา	สมุนไพรในตำรับยา	วิธีการใช้
1. ยาฟอกโลหิต	ฝักราชพฤกษ์ 75 กรัม ส้มเสี้ยว ส้มป่อย มะกอก มะเฟือง สິงละ 45 กรัม ผาง ไฟเดือนห้า แสมทะเล แสมสาร เตย ญ่าชันภาค สິงละ 30 กรัม คำไทย คำฝอย จันทน์เทศ กระวาน ใบมะนาว สິงละ 15 กรัม	ต้มน้ำ รับประทานครั้งละ 75 มิลลิลิตร วันละ 2 ครั้ง เข้า-เย็น ก่อนอาหาร
2. ยาบำรุงโลหิต	ผาง 75 กรัม โกฐสอ โกฐจุฬาลัมพา เทียนขาว เทียนแดง สິงละ 30 กรัม รากข้าพูลู สะค้าน เจตมูลเพลิงแดง ชิง ลูกจันทน์เทศ รกจันทน์เทศ กระวาน กานพลู สິงละ 15 กรัม เลือดแรด คำไทย คำฝอย จันทน์ขาว จันทน์แดง ขมิ้นเครือ สິงละ 45 กรัม พิมเสน 7.5 กรัม	ผงยา 5-10 กรัม ละลายด้วยน้ำร้อน รับประทานวันละ 1 ครั้ง ก่อนอาหารเย็น
3. ยาแก้ประจำเดือนมาไม่ปกติตำรับที่ 1	สมอไทย ญ่าไข กระเทียม มะกรูด เทียนดำ การบูร ชิง พริกไทย ดีปลี สິงละ 15 กรัม	ต้มน้ำ รับประทานครั้งละ 45 มิลลิลิตร วันละ 3 ครั้ง เข้า-เที่ยง-เย็น ก่อนอาหาร
4. ยาแก้ประจำเดือนมาไม่ปกติตำรับที่ 2	ชิง 7 แวน พริกไทย 7 เม็ด เกลือ 7 เม็ด ย่านาง 1 กำมือ	ต้มน้ำ รับประทานครั้งละ 15 มิลลิลิตร ก่อนอาหาร เข้า-เที่ยง-เย็น

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ชื่อตำรับยา	สมุนไพรในตำรับยา	วิธีการใช้
5. ยาถ่ายโลหิต	หางไหลแดง 45 กรัม แสมสาร แสมทะเล ขี้เหล็ก ตะไคร้หอม ราชดัด ไฟเดือนห้า เอื้องเพ็ชร์ม้า เปลือกนนทรี ดอกแดก ขมิ้นอ้อย สิ่งละ 30 กรัม รากสามสิบ สมอเทศ สมอไทย สมอพิเภก ดอกตัง สิ่งละ 15 กรัม	ต้มน้ำ รับประทานครั้งละ 100 มิลลิลิตร วันละ 2 ครั้ง เข้า-เย็น ก่อนอาหาร รับประทานติดต่อกันประมาณ 10 วัน
6. ยาหอมพรหมภักตร์	เทียนขาว เทียนดำ เทียนแดง เทียนตา ตึกแตน เทียนข้าวเปลือก ดอกตัง กระวาน กานพลู กระวานเทศ ดอกพิบูล รกจันทน์เทศ ลูกจันทน์เทศ ลูกผักชีลา จันทน์ขาว จันทน์ แดง สมอไทย สมอเทศ สมอพิเภก ขิง สะค้าน รากข้าพลุ เจตมูลเพลิงแดง พริกไทย สิ่งละ 15 กรัม	ผงยา 5-10 กรัม ละลายด้วยน้ำร้อน รับประทานครั้งละ 5-10 มิลลิลิตร วันละ 2 ครั้ง เข้า-เย็น ก่อนอาหาร
7. ยาบำรุงโลหิตตำรับที่ 1	แสมทะเล ผลมะขาง กานพลู สารส้ม ดินประสิว เทียนดำ สิ่งละ 15 กรัม	นำสมุนไพรดองกับเหล้าขาว 1 ขวด (630 มิลลิลิตร) เป็นเวลา 7 วัน รับประทานครั้งละ 50 มิลลิลิตร วันละ 3 ครั้ง เข้า-เที่ยง-เย็น ก่อนอาหาร
8. ยาบำรุงโลหิตตำรับที่ 2	หัสศุมเทศ แสมทะเล ขมิ้นอ้อย สิ่งละ 15 กรัม	ต้มน้ำ รับประทานครั้งละ 5-10 มิลลิลิตร วันละ 1 ครั้ง ก่อนอาหารเช้า
9. ยาธาตุสมุนไพรมะ	ดีปลี รากข้าพลุ สะค้าน เจตมูลเพลิงแดง ขิง รากกำลังเลือดม้า สมุลแว้ง อบเชยเทศ แห้วหมู การบูร พิมเสน เมนทอล เกลือ ต่างทับทิม สิ่งละ 30 กรัม	ต้มน้ำ รับประทานครั้งละ 100 มิลลิลิตร วันละ 2 ครั้ง เข้า-เย็น ก่อนอาหาร รับประทานติดต่อกันประมาณ 10 วัน
10. ยาตองเหล้า ว่านชักมดลูก	ว่านชักมดลูก 500 กรัม ว่านสากเหล็ก ว่านมหาเมฆ สิ่งละ 150 กรัม ข้าวเย็นเหนือ ขมิ้นอ้อย สิ่งละ 100 กรัม ย่านางแดง มะตูม อ่อน รวงจืด สิ่งละ 50 กรัม	นำสมุนไพรดองกับเหล้าขาว 1 ขวด (630 มิลลิลิตร) เป็นเวลา 7 วัน หลังจากนั้น กรองแยกกากออก แล้วเติมน้ำผึ้ง 15 มิลลิลิตร รับประทานครั้งละ 30 มิลลิลิตร วันละ 2 ครั้ง เข้า-เย็น ก่อนอาหาร
11. ยารมช่องคลอด	ส้มเค้า ข้าวเย็นเหนือ ข้าวเย็นใต้ สิ่งละ 500 กรัม ไพล ขมิ้นอ้อย สิ่งละ 300 กรัม	นำสมุนไพรบดเป็นผง โรยบนเตาถ่าน ให้ผู้ป่วยนั่งบนเก้าอี้ที่เจาะรูตรงกลางให้ คว้นและความร้อนจากการเผาไหม้สมุนไพร เข้าสู่ช่องคลอด ทำวันละ 2 ครั้ง ตอนเช้า ก่อนอาบน้ำและตอนเย็น ครั้งละ 5-10 นาที

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ชื่อตำรับยา	สมุนไพรในตำรับยา	วิธีการใช้
12. ยาเชื้อชาติเจริญ	โกฐหัวบัว โกฐเขมา โกฐสอ โกฐจุฬาลัมพา โกฐเชียง เทียนขาว เทียนขาวเปลือก เทียนแดง เทียนดำ เทียนตาตึกแตน สมุลแว้ง จันทน์แดง จันทน์ขาว ชิง พริกไทย คีปลี กระเทียม ไพล ข่าตาแดง กระชาย แก่นสน สมอพิเภก สมอไทย กะล่ำฟัก มะขามป้อม ดอกสารภี ดอกพิทูร สี่ละ 15 กรัม	ต้มน้ำ รับประทานครั้งละ 60 มิลลิลิตร วันละ 3 ครั้ง เข้า-เที่ยง-เย็น ก่อนอาหาร
13. ยาแก้ระดูหมดประจำ เดือนผู้สูงอายุ	ขมิ้นอ้อย ว่านนางคำ สี่ละ 15 กรัม รากเสนียด รากมะตูม หัวแห้วหมู คารอก สี่ละ 30 กรัม	ต้มน้ำ รับประทานครั้งละ 100 มิลลิลิตร วันละ 2 ครั้ง ก่อนอาหาร เข้า-เที่ยง-เย็น รับประทานติดต่อกันประมาณ 10 วัน

5. ค่าการใช้สมุนไพร (Use Value; UV)

ค่าการใช้สมุนไพร หรือค่า UV เป็นค่าที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการใช้สมุนไพรแต่ละชนิดประกอบกันเป็นตำรับยา หากสมุนไพรชนิดใดมีค่า UV สูง แสดงว่าได้รับความนิยมในการประกอบเป็นตำรับยารักษาโรคโลหิตระดูสตรี จากการวิเคราะห์ค่า UV พบว่า สมุนไพรที่มีค่า UV ตั้งแต่ 1.000 ขึ้นไป มีจำนวน 18 ชนิด สมุนไพรที่มีค่า UV มากที่สุด คือ ชิง เท่ากับ 2.000 รองลงมาคือ ขมิ้นอ้อย และจันทน์เทศ มีค่า UV เท่ากับ 1.667 (ตารางที่ 4)

6. ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาที่เกี่ยวข้องกับโรค

โลหิตระดูสตรีของสมุนไพรในตำรับยา

จากการศึกษาค้นคว้าฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโรคโลหิตระดูสตรีของสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านนิยมนำมาประกอบเป็นตำรับยารักษาโรคโลหิตระดูสตรี พบว่า ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของสมุนไพรที่สอดคล้องกับการรักษาโรคโลหิตระดูสตรีมากที่สุด คือฤทธิ์ด้านการอักเสบ รองลงมาคือฤทธิ์ยับยั้งอาการปวด นอกจากนี้ มีฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ชิง มีฤทธิ์คลายกล้ามเนื้อเรียบมดลูก คีปลีและเทียนดำ มีฤทธิ์ด้านการหดตัวของมดลูก (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 ค่าการใช้สมุนไพรที่มีค่าตั้งแต่ 1.000 ของสมุนไพรในตำรับยารักษาโรคโลหิตระดูสตรีและฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาที่เกี่ยวข้อง

ที่	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์ (ชื่อวงศ์)	ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา	ค่า UV
1	ชิง	เหง้า	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe (Zingiberaceae)	ด้านการอักเสบ ยับยั้งอาการปวด ⁵ และฤทธิ์คลายกล้ามเนื้อเรียบมดลูก ⁶	2.000
2	ขมิ้นอ้อย	เหง้า	<i>Curcuma zedoaria</i> (Christm.) Roscoe (Zingiberaceae)	ด้านการอักเสบ และยับยั้งอาการปวด ⁷	1.667
3	จันทน์เทศ	เมล็ด, รก	<i>Myristica fragrans</i> Houtt. (Myristicaceae)	ด้านการอักเสบ และยับยั้งอาการปวด ⁸	1.667

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ที่	ชื่อสามัญ	ส่วนที่ใช้	ชื่อวิทยาศาสตร์ (ชื่อวงศ์)	ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา	ค่า UV
4	พริกไทย	ผล	<i>Piper nigrum</i> L. (Piperaceae)	ต้านการอักเสบ และยับยั้งอาการปวด ⁹	1.333
5	แสมทะเล	แก่น	<i>Avicennia marina</i> (Forssk.) Vierh. (Acanthaceae)	ต้านการอักเสบ ¹⁰	1.333
6	สมอไทย	ผล	<i>Terminalia chebula</i> Retz. var. chebula (Combretaceae)	ต้านการอักเสบ ¹¹	1.333
7	กระวาน	ผล	<i>Amomum testaceum</i> Ridl. (Zingiberaceae)	ต้านการอักเสบ ¹²	1.000
8	กานพลู	ดอกตูม	<i>Syzygium aromaticum</i> (L.) Merr. & L. M. Perry Myrtaceae	ต้านการอักเสบ และยับยั้งอาการปวด ¹³	1.000
9	จันทน์ขาว	เนื้อไม้	<i>Mansonia gagei</i> J. R. Drumm. ex Prain (Malvaceae)	ต้านการอักเสบ และยับยั้งอาการปวด ¹⁴	1.000
10	จันทน์แดง	เนื้อไม้	<i>Dracaena cochinchinensis</i> (Lour.) S. C. Chen (Asparagaceae)	ยับยั้งอาการปวด ¹⁵	1.000
11	เจตมูลเพลิงแดง	ราก	<i>Plumbago indica</i> L. (Plumbaginaceae)	ต้านการอักเสบ ¹⁶	1.000
12	ดีปลี	ผล	<i>Piper longum</i> L. (Zingiberaceae)	ต้านการอักเสบ ¹⁷ และฤทธิ์ต้านการหดตัวของมดลูก ⁶	1.000
13	ข่าพลู	ราก	<i>Piper rostratum</i> Roxb. (Piperaceae)	ต้านการอักเสบ ¹⁸	1.000
14	สะค้าน	เถา	<i>Piper ribesoides</i> Wall. (Piperaceae)	ต้านการอักเสบ และยับยั้งอาการปวด ¹⁹	1.000
15	เทียนดำ	เมล็ด	<i>Nigella sativa</i> L. (Ranunculaceae)	ต้านการอักเสบ และยับยั้งอาการปวด ²⁰ ยับยั้งการหดตัวของมดลูก ²¹	1.000
16	เทียนแดง	เมล็ด	<i>Lepidium sativum</i> L. Brassicaceae	ต้านการอักเสบ ²² และยับยั้งอาการปวด ²³	1.000
17	เทียนขาว	ผล	<i>Cuminum cyminum</i> L. Apiaceae	ต้านการอักเสบ และยับยั้งอาการปวด ²⁴	1.000
18	สมอพิเภก	ผล	<i>Terminalia bellirica</i> (Gaertn.) Roxb. Combretaceae	ยับยั้งอาการปวด ²⁵	1.000

อภิปรายผล

การศึกษาตำรับยาสมุนไพรรักษาโรคโลหิตระดุสตรียของหมอพื้นบ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และตรัง ที่มาขององค์ความรู้ตำรับยาสมุนไพรของหมอพื้นบ้าน 2 คน ได้รับการสืบทอดมาจากรบรรพบุรุษ และหมอพื้นบ้านอีก 1 คน ศึกษาองค์ความรู้ในการรักษาโรคด้วยตนเองเนื่องจากมีแรงจูงใจจากการเจ็บป่วยของคนในครอบครัว สอดคล้องกับการศึกษาของกรรณา จันทุม และคณะ ทำการศึกษาวัฒนธรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านอีสาน กรณีศึกษาตำบลนาฝาย อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ระบุว่าส่วนใหญ่หมอพื้นบ้านจะได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากบรรพบุรุษที่เป็นสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน รองลงมาคือ มีแรงจูงใจจากการเจ็บป่วยของสมาชิกในครอบครัว²⁶ หมอพื้นบ้านใช้การซักประวัติผู้ป่วยเป็นหลักในการวินิจฉัยโรค ไม่ต่างกับงานวิจัยการใช้สมุนไพรรักษาโรคโลหิตระดุสตรียของหมอพื้นบ้านในจังหวัดกระบี่และสงขลา ระบุว่าหมอพื้นบ้านใช้วิธีการซักประวัติเป็นหลัก แต่หมอพื้นบ้านบางคนใช้วิธีการตรวจชีพจรร่วมด้วยเพื่อให้ทราบถึงความรุนแรงของโรค⁶ สำหรับตำรับยาสมุนไพรรักษาโรคโลหิตระดุสตรียที่รวบรวมได้มากที่สุดคือ ประจําเดือนขาด และปวดประจําเดือนตามลำดับ ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับการศึกษาของเกศริน และคณะ พบว่าประจําเดือนขาดและอาการปวดประจําเดือนเป็นโรคที่ผู้ป่วยมารักษากับหมอพื้นบ้านมากที่สุด เนื่องจากเป็นโรค/อาการทั่วไปที่พบบ่อยในสตรีวัยเจริญพันธุ์และยังคงมีผู้ป่วยนิยมมารับการรักษากับหมอพื้นบ้านจำนวนมาก วิธีการปรุงยาที่หมอพื้นบ้านนิยมใช้มากที่สุด คือ การต้มน้ำดื่ม โดยต้มน้ำก่อนอาหาร สอดคล้องกับการศึกษาก่อนหน้า พบว่าส่วนใหญ่หมอพื้นบ้านนิยมใช้รูปแบบยาต้มดื่มมากที่สุด เนื่องจากมีความสะดวก อีกทั้งยังให้ผลการรักษาที่ดี เนื่องจากมีความเข้มข้นของยา และร่างกายสามารถดูดซึมได้เร็ว ส่งผลให้ยาออกฤทธิ์ได้เร็วขึ้น²⁷

สมุนไพรที่เป็นส่วนประกอบในตำรับยา มีทั้งหมด 88 ชนิด เป็นพืชล้มลุกมากที่สุด สมุนไพรดังกล่าวมีแหล่งที่มาจากร้านขายยาสมุนไพรมากที่สุด มีเพียงบางส่วนที่หมอพื้นบ้านปลูกเองบริเวณสวนรอบบ้านและเก็บจากป่า ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสมุนไพรประเภทพืชล้มลุกสามารถหาได้ง่าย สะดวกในการเก็บรักษา จึงมีการนำมาใช้ประกอบเป็นยาสมุนไพรมากที่สุด และการซื้อหาสมุนไพรจากร้านขายยาสมุนไพร สามารถหาซื้อได้ง่าย สะดวก รวดเร็ว นอกจากนี้ สมุนไพรบางส่วนอาจเป็นพืชต่างถิ่นและพืชบางชนิดที่หายากหรือพบน้อยในพื้นที่ธรรมชาติ⁶ สมุนไพรหลายชนิดมีความนิยมในการนำประกอบเป็นตำรับยา ค่าการใช้สมุนไพรจึงเป็นข้อมูลที่บ่งบอกถึงความสำคัญของสมุนไพร โดยส่วนใหญ่เป็นสมุนไพรที่มีรสร้อน ไม่ต่างกับการศึกษาตำรับยาโรคโลหิตระดุสตรียในพื้นที่อื่นส่วนใหญ่จะเน้นสมุนไพร รสร้อน หรือตำรับยามีรสปร่าชานเป็นร้อน เนื่องจากเชื่อว่าสมุนไพร รสร้อนช่วยให้เลือดลมไหลเวียนดี ช่วยในการขับเลือด บำรุงไฟธาตุ²⁸ และสอดคล้องกับข้อความในคัมภีร์มหาโชดรัตเกี่ยวกับการรักษาโลหิตระดุสตรีย (ประจำเดือนขาด) ซึ่งกล่าวไว้ว่า “ท่านให้แต่งยาบำรุงไฟธาตุเสียก่อน ให้ธาตุทั้ง 4 บริบูรณ์พร้อม แล้วจึงแต่งยาบำรุงโลหิตให้โลหิตนั้นชุ่มออกมา แล้วจึงแต่งยาขับโลหิตต่อไปเถิด”²⁹ เมื่อเปรียบเทียบกับสรรพคุณตามตำราแพทย์แผนไทยโบราณ พบว่า จันทน์เทศ สมอทะเล เจตมูลเพลิง เทียนดำ และสมอไทย มีสรรพคุณเกี่ยวข้องกับโรคโลหิตระดุสตรีย ได้แก่ จันทน์เทศ สรรพคุณ แก้ปวดขัดมดลูกและบำรุงโลหิต สมอทะเล สรรพคุณ ขับโลหิตประจำเดือนสตรีและขับถ่ายโลหิตระดุสตรียให้ปกติ เจตมูลเพลิงแดง สรรพคุณ บำรุงโลหิต เทียนดำ สรรพคุณ บำรุงโลหิต และสมอไทย สรรพคุณ ช่วยแก้ประจำเดือนไม่ปกติและช่วยฟอกโลหิต³⁰ ทั้งนี้พริกไทยและเทียนดำยังเป็นสมุนไพรที่เป็นส่วนประกอบในยาประสะไหล ซึ่งเป็นยาในบัญชียาหลักแห่งชาติ ใช้สำหรับรักษาระดูมาไม่สม่ำเสมอ

หรือมาน้อยกว่าปกติ บรรเทาอาการปวดประจำเดือน และขับน้ำคาวปลาในหญิงหลังคลอดบุตร³¹ นอกจากนี้ ในตำรายาสมุนไพรสาวสองพันปี ตำรับยาของ หมอบุญเสริม พรหมเสนะ หมอพื้นบ้านในจังหวัด นราธิวาส สรรพคุณช่วยในการบรรเทาอาการปวด ประจำเดือน ยังใช้ขิง ขมิ้นอ้อย และพริกไทยเป็นส่วนประกอบในตำรับด้วย³²

สรุปผล

การศึกษาในครั้งนี้รวบรวมตำรับยารักษา โรคโลหิตระดูสตรีจากหมอพื้นบ้าน 3 คน หมอพื้นบ้านให้ความสำคัญกับการวินิจฉัยโรคจากการซักประวัติเป็นหลัก และจ่ายยาซึ่งเป็นสูตรเฉพาะที่ได้รับการสืบทอดกันมาหรือจากประสบการณ์ในการรักษา สำหรับตำรับยารวบรวมได้จำนวนทั้งหมด 13 ตำรับ ประกอบด้วยสมุนไพรรวม 88 ชนิด ใช้สำหรับรักษาโรคประจำเดือนขาด ปวดประจำเดือน ตกขาวผิดปกติ และวัยทอง ซึ่งเป็นโรคที่ผู้ป่วยยังคงเข้ารับการรักษากับหมอพื้นบ้านเป็นประจำ อย่างไรก็ตาม ตำรับยาเหล่านี้ยังไม่มีข้อมูลการศึกษา ประสิทธิภาพอย่างเป็นรูปธรรม องค์ความรู้เหล่านี้ จะเกิดประโยชน์สืบต่อไปอีกมาก หากนำไปศึกษา ต่อยอดองค์ความรู้ในด้านต่างๆ เช่น การศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาที่เกี่ยวข้องกับระบบสืบพันธุ์เพศหญิง การศึกษาสารออกฤทธิ์ที่สำคัญ การศึกษาทางคลินิก เป็นต้น เพื่อเป็นการพัฒนาองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณหมอพื้นบ้านทั้ง 3 คน ได้แก่ หมอชวนกร เกตุสุวรรณ หมอเผื่อน คำจตุ และ หมอเที่ยง จันทรแดง ที่ได้ให้ข้อมูลวิจัยตำรับ ยาสมุนไพรรักษาโรคโลหิตระดูสตรีในครั้งนี้

References

1. Sinawat S. Mechanism of menstruation. Srinagarind Med J 2002;17(2):105-112.
2. Srisawat S, Sukchan P, Pradabsang C, et al. Local herbal and wisdom of application in Thai traditional medicine, bordering provinces of Southern Thailand. Princess of Naradhiwas University Journal 2013;(Suppl 1):14-27.
3. Mumanajit W, Nuim B. Restoration and Inheritance Thai traditional medical knowledge and indigenous medicine in Chon Buri Province. JHUSOC 2016;24(16):27:54.
4. Tem Smitinand's Thai Plant Names. (Online). Available from: <https://www.dnp.go.th/botany/mplant/index.aspx>.
5. Ojewole JA. Analgesic, antiinflammatory and hypoglycaemic effects of ethanol extract of Zingiber officinale (Roscoe) rhizomes (Zingiberaceae) in mice and rats. Phytother Res 2006 Sep;20(9):764-72.
6. Maneenoon K, Chatawatee B, Damkhong C, et al. Kunworarath N. Knowledge of traditional healers on utilization of medicinal plants used for menstrual disorders in Krabi and Songkhla Provinces, Thailand. Burapha Sci J 2017;22(3):243-58.
7. Ullah HA, Zaman S, Juhara F, et al. Evaluation of antinociceptive, in-vivo & in-vitro anti-inflammatory activity of ethanolic extract of Curcuma zedoaria rhizome. BMC Complement Altern Med 2014;14(1):346.

8. Asgarpanah J, Kazemivash N. Phytochemistry and pharmacologic properties of *Myristica fragrans* Hoyutt.: A review. *AJB* 2012;11(65):12787-93.
9. Tasleem F, Azhar I, Ali SN, et al. Analgesic and anti-inflammatory activities of *Piper nigrum* L. *Asian Pac J Trop Med* 2014;7:461-8.
10. Gandomani MZ, Molaali EF, Gandomani ZZ, et al. Evaluation of anti-inflammatory effect of hydroalcoholic extract of mangrove (*Avicennia Marina*) leaves in male rats. *Medical Journal of Tabriz University of Medical Sciences & Health Services* 2012;34(4):80-5.
11. Yang MH, Ali Z, Khan IA, et al. Anti-inflammatory activity of constituents isolated from *Terminalia chebula*. *Nat Prod Commun* 2014;9(7):965-8.
12. Yin H, Luo JG, Kong LY. Diarylheptanoids from the fruits of *Amomum kravanh* and their inhibitory activities of nitric oxide production. *Phytochemistry letters* 2013; 6(3):403-6.
13. Tanko Y, Mohammed A, Okasha MA, et al. Anti-nociceptive and anti-inflammatory activities of ethanol extract of *Syzygium aromaticum* flower bud in wistar rats and mice. *Afr J Tradit Complement Altern Med* 2008;22;5(2):209-12.
14. Saneja A, Kaushik P, Kaushik D, et al. Antioxidant, analgesic and anti-inflammatory activities of *Santalum album* Linn. *Planta Med* 2009;75(4):452-3.
15. Reanmongkol W, Subhadhirasakul S, Bouking P. Antinociceptive and antipyretic activities of extracts and fractions from *Dracaena loureiri* in experimental animals. *Songklanakarin J Sci Technol* 2003; 25(4):467-76.
16. Raju R, Sunny A, Thomas JK, et al. Isolation, characterization and in-vitro anti-inflammatory activity of *Plumbago indica* Linn. *Adv Pharmacol Toxicol* 2014;15(1):13-7.
17. Kumar A, Panghal S, Mallapur SS, et al. Anti-inflammatory activity of *Piper longum* fruit oil. *Indian J Pharm Sci* 2009; 71(4):454-6.
18. Zakaria ZA, Patahuddin H, Mohamad AS, et al. In vivo anti-nociceptive and anti-inflammatory activities of the aqueous extract of the leaves of *Piper sarmentosum*. *J Ethnopharmacol* 2010; 128(1):42-8.
19. Sireeratawong S, Itharat A, Lerdvuthisopon N, et al. Anti-Inflammatory, Analgesic, and Antipyretic Activities of the Ethanol Extract of *Piper interruptum* Opiz. and *Piper chaba* Linn. *ISRN Pharmacol* 2012; 18:1-6.
20. Al-Ghamdi MS. The anti-inflammatory, analgesic and antipyretic activity of *Nigella sativa*. *J Ethnopharmacol* 2001; 76(1):45-8.
21. Aqel M, Shaheen R. Effects of the volatile oil of *Nigella sativa* seeds on the uterine smooth muscle of rat and guinea pig. *J Ethnopharmacol* 1996;52(1):23-6.
22. Raval ND, Ravishankar B, Ashok BK. Anti-inflammatory effect of *Chandrasekhura* (*Lepidium sativum* Linn.) an experimental study. *Ayu* 2013;34(3):302-4.

23. Raval ND, Ravishankar B. Analgesic effect of *Lepidium sativum* Linn. (Chandrashura) in experimental animals. *Ayu* 2010;31(3): 371-3.
24. Bhat SP, Rizvi W, Kumar A. Effect of *Cuminum cyminum* L. seed extracts on pain and inflammation. *J Nat Remed* 2014;14(2):186-92.
25. Jayesh K, Karishma R, Vysakh A, et al. *Terminalia bellirica* (Gaertn.) Roxb fruit exerts anti-inflammatory effect via regulating arachidonic acid pathway and pro-inflammatory cytokines in lipopolysaccharide-induced RAW 264.7 macrophages. *Inflammopharmacology* 2018;28(1):265-74.
26. Chuntum K, Kamlangluea K, Thongsrisuk T, et al. The cultural treatment of wisdom folk healers at Nafai sub-district, Muang district, Chaiyaphum. *RDIBRU* 2017; 11:149-56.
27. Wanset S, Onchomchant D. A study of medicinal plants utilization of folk healers: a case study of folk healers in Chiang Rai province Thailand. *J Thai Trad Alt Med* 2018;16(3):420-35.
28. Iam-am A, Thippayacharoentam T, Thippayacharoentam C, et al. Analytical study of herbal medicine in Phrom P'Rohit scripture. *DRJ* 2018;17(2):137-62.
29. Thai Language Institution, Academic Department, Ministry of Education. Phatsart Songkroa. Bangkok: Kurusapa Printing Ladphrao;2000;p.994.
30. Bureau of Sanatofium and Healing Arts. Thai Traditional medicine textbook 1998; 21-53. (in Thai)
31. National Drug System Development Committee. National List of Essential Medicines, Drug List in Herbal Medicinal Products 2013. [Internet]. 2019. [Cited 5 June 2019]. Available from: [https:// http://kpo.moph.go.th/webkpo/tool/Thaimed2555.pdf](https://http://kpo.moph.go.th/webkpo/tool/Thaimed2555.pdf).
32. Pranakhon R, Sanklong C, Suwongtha S, et al. Follow-up affecting the used of herbal medicine "Saow Song Pun Pee" treatment on symptoms during menstruation. *HCU J Health Sci* 2017;19(38):13-19.